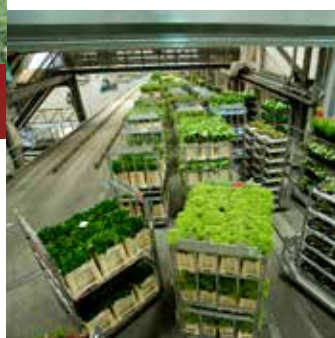

Limburgse Land- en Tuinbouw Loont 2

(LLTL2)

Uitvoeringsplan 2016 - 2017

provincie limburg

Colofon

Provincie Limburg

bezoekadres: Limburglaan 10 te Maastricht

postadres: Postbus 5700, 6202 MA Maastricht

tel.: +31 (0)43 389 99 99

e-mail: postbus@prvlimburg.nl

www.limburg.nl

Limburgse Land- en Tuinbouw Loont 2 (LLTL2)
Uitvoeringsplan 2016-2017

Maastricht, 20 september 2016

Inhoud

1. Aanleiding	5
2. Operationalisering	7
2.1 Investeringslijn 1: Ruim baan voor voorlopers & doorontwikkelaars	7
2.2 Investeringslijn 2: Meerwaarde voor omgeving	9
2.3 Investeringslijn 3: Perspectief voor ondernemerschap	11
2.4 Investeringslijn 4: Fundament voor ontwikkeling	13
2.5 Biologische landbouw (Motie 756)	15
3. Subsidieverordening Plattelands Ontwikkelings Programma POP3 /Subsidieverordening Inrichting Landelijk Gebied Limburg SILG	18
4. Monitoring	21
5. Financiering	22
6. Resultaten 2016 – 2017	23
Bijlage: POP3 openstellingen 2016	27

1. Aanleiding

Het Investeringsprogramma Limburgse Land- en Tuinbouw Loont 2 (LLTL2) is in mei 2016 door Provinciale Staten van Limburg vastgesteld als beleidskader voor de land- en tuinbouw voor de periode 2016 - 2019. Bij de vaststelling hebben Provinciale Staten verzocht om meer inzicht te krijgen in het concrete uitvoeringsprogramma en is nadrukkelijk aandacht gevraagd voor stimulering van de biologische landbouw in Limburg.

LLTL2 zet de hoofdlijn van het programma LLTL1 voort met als ambitie: “De land- en tuinbouw in Limburg ontwikkelt zich verder als innovatieve sector met economisch gezonde bedrijven en vooruitstrevende ondernemers die duurzaam produceren en midden in de (lokale) samenleving staan”. Het motto is “in 2025 is elk land- en tuinbouwbedrijf een lust voor zijn omgeving” met als uitleg: plezierig voor ondernemers, voor de omgeving en omwonenden.

De continuïteit van de land- en tuinbouwsector en zijn toeleverende en afnemende ketens wordt bepaald door diverse (complexe) factoren, vaak extern en internationaal bepaald. Denk aan de Russische boycot van Nederlandse producten en het loslaten van de melkquota. Adequaat hierop inspelen is niet eenvoudig en hierdoor ontstaan lastige afwegingen bij de primaire producent, omdat “de toekomst” niet voorspelbaar is. In LLTL2 wordt dit onderkend. De opgenomen investeringslijnen bestrijken de volle breedte van bedrijfsontwikkeling ‘van ondernemerschap tot innovatie’ en ‘van nieuwe markten tot afbouw’ en hebben betrekking op de land- én tuinbouw (de Tuinbouwversnellingsagenda is volledig geïntegreerd binnen de investeringslijnen van LLTL2).

Meer dan voorheen is bewust kiezen en risicospreiding noodzakelijk. Keuzes waarin naast markt-, bedrijfs- en omgevingsbelangen vooral de kracht van de ondernemer belangrijk is. De kernwaarden van LLTL2 zijn:

- vasthouden aan de ambitie;
- ruimte voor voorlopers en doorontwikkelaars;
- blijvende aandacht voor de omgeving;
- maatschappelijke verankering als onderdeel van een integrale aanpak;
- perspectief voor ondernemers van instroom tot uitstroom;
- samenwerking en partnership als basis;
- extra aandacht voor regio-overstijgende samenwerking.

De basis voor het Uitvoeringsplan 2016 - 2017 is het Investeringsprogramma LLTL2 waarin vier investeringslijnen zijn beschreven. Voor de jaren 2016-2017 is de aanpak uitgewerkt in voorliggend uitvoeringsplan dat hiermee in feite een 'jaaragenda' is.

In juli 2016 is een werkatelier gehouden om het investeringsprogramma verder te verfijnen. Een selecte groep ondernemers, stake-holders en experts zijn met elkaar in gesprek gegaan over de vraag "Hoe gaan we aan de slag?". Doelstelling was het verkrijgen van koersbepalende uitspraken voor de uitvoering van LLTL2. Ten behoeve van dit uitvoeringsplan zijn per investeringslijn tijdens het atelier de volgende onderwerpen uitgewerkt:

- Investeringslijn 1: 'De boer en zijn beurs'
- Investeringslijn 2: 'De boer en zijn omgeving'
- Investeringslijn 3: 'De boer als persoon' en 'Versneld stoppen en versterkt door ontwikkelen'
- Investeringslijn 4: (niet expliciet geagendeerd)
- 'Biologisch boeren in opmars'.

2. Operationalisering

Voor de continuïteit van de Limburgse land- en tuinbouw beschrijft LLTL2 vier Investeringslijnen die, bij succes en in onderlinge samenhang, bijdragen aan een toekomstbestendige sector. In dit hoofdstuk wordt, aanvullend op het in LLTL2 hoofdstuk 4 beschreven uitvoeringsprogramma, de grove lijn geschetst waarlangs de ambitie gestalte wordt gegeven. Essentieel is dat ondernemers een herkenbare eigen verantwoordelijkheid nemen. Het delen van kennis en verantwoordelijkheid is evenzeer belangrijk: 'Alleen ben je sneller, samen kom je verder'. Op de schaal van Limburg willen we partnerships vormgeven en gelijksoortige initiatieven waar mogelijk met elkaar verbinden om efficiency en effectiviteit te vergroten.

2.1 Investeringslijn 1: Ruim baan voor voorlopers & doorontwikkelaars

Cruciaal is voldoende verdienvermogen van bedrijven als randvoorwaarde om te komen tot investeringen in innovatie, vernieuwing en andere uitdagingen die voortkomen uit de ondernemersvisie en bedrijfsstrategie. De winstgevendheid wordt bepaald door de toegevoegde waarde die de productie oplevert. In de achterliggende decennia lag de nadruk op productie, intensivering en kostprijsverlaging om een positieve balans te bereiken. Dit heeft geleid tot een systeem waarvan de duurzaamheid ter discussie staat, het verdienmodel fragiel is en dierenwelzijn, biodiversiteit en milieubelangen onderwerp van maatschappelijke discussie zijn. Focuspunt voor deze investeringslijn zijn economisch interessante concepten die inspelen op marktkansen. Dit kan door specialisatie of ketenverkorting, maar ook door diversificatie. Een voorbeeld is de multifunctionele landbouw die direct bijdraagt aan de regionale economie, leefbaarheid en risicospreiding in het bedrijfsconcept (denk aan afzet van streekproducten, zorgboeren, agrotourisme en agrarisch natuurbeheer). Cross-overs en samenwerking spelen hierbij een belangrijke rol.

Tijdens het werkatelier kwam nadrukkelijk naar voren dat het belang van vakmanschap niet ter discussie staat, en niet alleen maatgevend is voor de toekomst van de sector. Van belang is ook de wijze waarop men inspeelt op kansen in de markt. Van de Provincie wordt verwacht dat ze ondernemers met ontwikkelideeën helpt. Hierbij zijn omgang met andere sectoren en markten, ketensamenwerking, ondernemerschap, inzet voor een Europees level playing field en lobbystrategieën als voorbeelden genoemd.

Wat betekent dit?

Duurzamer produceren vergt een verandering. Bewuste productie en diensten, gerichte afzet, ketenverkorting, diversificatie, risicomangement, transparantie en communicatie zijn uitdagingen voor de moderne ondernemer.

Wat gaan we doen in 2016-2017?

Bevordering van duurzamere landbouw door in te zetten op:

1. Opstellen en uitvoeren van stimuleringsplannen voor biologische landbouw, streekproducten en professionalisering van multifunctionele landbouw;
2. Ondersteuning van initiatieven om te komen tot ketenconcepten die gebaseerd op de marktvraag (denk aan gezondheid, smaak, duurzaamheid en dierenwelzijn) meerwaarde opleveren;
3. Bevorderen van samenwerking binnen de sector en met andere sectoren (MKB, toerisme e.a.) door ondersteuning van ondernemersgroepen die werken aan nieuwe, vraaggerichte, verdienmodellen en korte ketenvorming;
4. Openstelling van relevante instrumenten (o.a. POP3 en SILG; zie hoofdstuk 3);
5. Aansluiting bij (landelijke) initiatieven en samenwerkingsverbanden om synergie te bereiken met ontwikkelingen in andere regio's (bijvoorbeeld: de wijze waarop momenteel in de glastuinbouw wordt samengewerkt).

Reeds gestarte voorbeelden zijn:

- De inzet van kennisvouchers voor uitwerking van innovatie-ideeën van ondernemers wordt gecontinueerd in 2016. Tot en met augustus zijn 26 ideeën aangeboden voor ondersteuning;
- De producten uit de land- en tuinbouw vinden op diverse wijzen hun weg naar de verwerker / consument (open markten, supermarktkanalen en eigen afzet). De producent wil in principe een redelijke voorspelling kunnen maken van de prijsvorming op het moment van beschikbaar komen van zijn product. Het concept termijnmarkten is een van de mogelijkheden om risico's in prijsfluctuaties te normaliseren en wordt toegepast bij houdbare producten. Hierdoor krijgt de agrariër een meer gegarandeerde opbrengstprijis en daardoor meer zekerheid. Bekende voorbeelden hiervan zijn de oliemarkten en (in de agrofood) de aardappel- en graanmarkten. Nieuwe ontwikkelingen liggen in de vlees- en groentemarkt. De economische faculteit van de Universiteit van Maastricht (via de Stichting CORMEC) is één van de pioniers op dit terrein. Afgelopen periode is een aantal bijeenkomsten met ondernemers georganiseerd welke komend jaar leiden tot verdiepingsprojecten en verdere uitrol;
- Vergroting van de invloed op de opbrengst kan ook door minder afhankelijk te zijn van de (anonieme) open markten. Naast directe eigen afzet is verkorting van de afzetketen een mogelijkheid om meer zeggenschap te krijgen in afzetstrategie, prijsvorming en verbetering

van de toegevoegde waarde. De provincie ondersteunt ook komend jaar initiatieven van (cross sectorale) ondernemersgroepen voor korte keten projecten. Voorbeelden zijn het (landelijke) buurderij concept (streekproducten), Palletti, DOST, Vitamineberg, Ruygveen, Livar en “TOP (Tuinbouw Ontwikkel Platform) Zuid” (dit is een recent bekrachtigde samenwerking van producentenorganisaties in Limburg en Zuid Oost Brabant).

2.2 Investeringslijn 2: Meerwaarde voor omgeving

Verlaging van emissies naar lucht, water en bodem vormt de kern van ons beleid om de omgeving aantrekkelijk te houden voor mens en natuur. Om dit te bereiken zetten we in op kennisontwikkeling / -overdracht, demonstraties en bijdrage aan investeringen voor nieuwe, grensverleggende technische concepten die leiden tot extra kwaliteitsverbetering die verder gaat dan vigerende wet- en regelgeving eist.

De binding met én inpassing in de omgeving van agrarische bedrijven wordt bovendien versterkt door mogelijkheden voor aanvullende activiteiten en diensten (multifunctionele landbouw – zie vorige paragraaf-), verbetering van de leefomgeving (door aanpak van fijn stof- en geurknelpunten) of herbestemming van vrijkomende bebouwing of te saneren waar herbestemming niet mogelijk is.

Tijdens het werkatelier is het belang van nieuwe verhoudingen tussen boer en burger besproken. Het aangaan van de dialoog, omgevingscontracten en transparantie zijn mogelijkheden om communicatie te bevorderen. Echter dé boer en dé burger bestaan niet. Maatwerk is nodig mét aandacht voor uitvoerbaarheid in de bedrijfsvoering. Overleg daarover dient helder te verlopen om valse verwachtingen en verharding van conflicten te voorkomen. Betrokkenen staan voor de uitdaging om meer te sturen op ambitie-denken en doelrealisatie in plaats van alleen het probleem centraal te stellen.

Wat betekent dit?

Hét speerpunt voor verbetering van de omgevingskwaliteit is de reductie van emissies uit stallen (schone stallen). Een andere prominente opgave is de sanering van asbestdaken (vooral in de veehouderij). Verder blijft verbetering van de verkavelingsstructuur, inclusief direct gerelateerde realisatie van natuur-, water- en landschapsdoelen nodig. Ook revitaliseringsopgaven vanuit een totale samenhang (zoals sloop van overbodige bebouwing, functieverandering, herbestemming en verplaatsingen) is relevant, vooral voor ondernemers die tegen bedrijfsbeëindiging aanlopen.

Wat gaan we doen in 2016-2017?

1. Inzet op structuurversterking van bedrijven (verkaveling) met gelijktijdige doelrealisatie van natuur-, water en landschapsopgaven via POP3 instrumenten en het programma “Platteland

in ontwikkeling: PIO-nieren”;

2. Overleg met stakeholders in kader van herstructurering glastuinbouw en intensieve veehouderij gericht op ontwikkeling van een passend instrumentenkoffer;
3. Aanpak knelpunten rondom fijn stof en geur in samenhang met bedrijfsontwikkeling en asbestsanering;
4. Investeringsondersteuning van bedrijfsontwikkeling (innovatie en modernisering) met emissiereductie naar omgeving via beschikbare provinciale instrumenten (zie hoofdstuk 3). Zo worden mestverwerkingsinitiatieven (die zijn gebaseerd op min of meer gangbare technieken als vergisting) doorgeleid naar regulier instrumentarium zoals bijvoorbeeld het MKB Leningenfonds, terwijl mestverwaarding (mineralenterugwinning) doorgeleid worden naar innovatie instrumenten;
5. Inzet van POP3 instrumentarium (o.a. kennisoverdracht, samenwerking in innovatie, Jonge Landbouwers) voor ondersteuning van ondernemersgroepen bij de transitie naar duurzaam ondernemen in de leefomgeving;
6. Voortzetting van de relevante POL uitwerkingen landbouw, schone stallen en dynamisch voorraadbeheer.

Reeds gestarte voorbeelden zijn:

- Onder regie van de Provincie werken de gemeenten Venray, Peel en Maas, Horst aan de Maas, Weert, Nederweert en Leudal aan de POL uitwerking “Schone stallen”:
 - analyse en opstellen van een plan van aanpak voor de knelpuntgebieden Ysselsteyn (geur, varkenshouderij), Nederweert (fijn stof, pluimvee) en Regio Horst (asbest);
 - visie formuleren over de aanpak latente (vergunning-)ruimte;
 - uitwerking van de mogelijkheid om opvulling van normen te voorkomen;
 - onderzoek naar gedragen normen in gemeentelijke geurverordeningen;
 - experimenteren met innovatieve systemen door gebruik te maken van de proefstalstatus uit de Regeling Ammoniak en Veehouderij en de toekomstige mogelijkheden van de Omgevingswet;
- Bijdrage aan uitwerking herstructureringsopgaven vitalisering varkenshouderij met IPO partners, sector en bankwezen;
- Limburgs-Brabantse uitwerking HOT (Herstructurering en Ontwikkeling (glas) Tuinbouw).

2.3 Investeringslijn 3: Perspectief voor ondernemerschap

Bij het bevorderen van ondernemerschap gaat het om ontwikkeling van competenties, vaardigheden en kennis van de markt, teneinde doordachte en strategische bedrijfskeuzen te maken, maar ook om (herbevestiging) van de persoonlijke drive. Dit geldt voor nieuwkomers, ontwikkelingsgerichte ondernemers en aanstaande stoppers.

Limburgse ondernemers staan voor keuze

Tijdens het werkatelier is het principe van de ondernemersrotonde breed gedeeld en aandacht gevraagd voor de eerste stap “het besef” dat het belangrijk is om tot de juiste keuzen te komen. Coaching, opleiding en begeleiding ‘na de rotonde’ zijn hierbij aandachtspunten evenals (regionale) afstemming van initiatieven en cross-overs met bijvoorbeeld recreatie. Het belang/rol van een onafhankelijke sparringpartner die de ondernemer helpt door te spiegelen en out of the box te denken, is vaak genoemd. Partijen als het Ondernemersklankbord Limburg, het Instituut voor het midden- en kleinbedrijf of onafhankelijke adviseurs kunnen hier een rol spelen.

Wat betekent dit?

We willen, in samenwerking met zoveel mogelijk betrokken partijen, ondernemers stimuleren en de mogelijkheden bieden om bewust en op strategisch niveau keuzes te maken. Daarbij gaat het om: “Wie ben ik / wat wil ik? Wat is mijn product/ dienst ? Hoe ziet mijn markt eruit of hoe zou deze eruit kunnen zien? Hoe zou ik mijn marktpositie kunnen versterken? Wil ik samenwerken en zo ja, met wie? Hoe is mijn relatie met mijn omgeving en hoe kan ik die verbeteren? Wil ik stoppen, zo ja, hoe pak ik dat aan?”

Veel koplopers zijn hier mee bezig of gestart. Echter voor veel andere ondernemers is deze benadering (nog) te abstract. Voor hen is een fase van ‘besef, herkenning en erkenning’ nodig. Bovendien geldt dat dé boer niet bestaat. Voor de uitvoering is van belang dat zoveel mogelijk partijen (LLTB, onderwijsinstellingen, banken, provincie, gemeenten, etc.) samenwerken en dezelfde boodschap brengen.

Wat gaan we doen in 2016-2017?

1. Ontwikkeling van het concept Ondernemerschap door relevante stakeholders met elkaar te verbinden en die zich richten op een totaalconcept alsmede de vorming van een consortium dat vervolgens de uitvoering op zich neemt;
2. Inrichting van instrumenten om de uitvoering van het concept mogelijk te maken;
3. Ontwikkeling van noodzakelijke deelproducten zoals verantwoord starten en stoppen.

Reeds gestarte voorbeelden zijn:

- Met Keyport, Ondernemersklankbord Limburg en opleidingsinstituten wordt een consortium voorbereid met het oog op uitrol van het concept “Bewust Kiezen” mede ter voorbereiding van een meerjarig projectplan voor een POP3 aanvraag;
- De regio Keyport start in het najaar 2016 met een pilot rond het “Verdiepen van ondernemerschap” voor de agrarische ondernemers in deze regio;
- Herijking van de HCA Agrofood voor duurzame landbouw en modern ondernemerschap wordt voorbereid door ondernemers en de onderwijspartijen (HAS, Fontys, Cita Verde);
- Samen met betrokken partijen onderzoeken we hoe onafhankelijke, professionele, coaching kan worden georganiseerd en ingezet, zonder dat de marktwerking wordt verstoord. Hiervoor wordt o.a. overlegd met het Ondernemersklankbord Limburg;
- Samen met LLTB, Rabobank en andere relevante partijen wordt onderzocht welke cruciale instrumenten ontbreken in het instrumentenkoffer. Denk bijvoorbeeld aan sterkte-zwakte analyse van ondernemer en/of bedrijf. Hetzelfde geldt voor een analyse naar leemten met betrekking tot instroom (nieuwe intreders) of versneld uitreden.

2.4 Investeringslijn 4: Fundament voor ontwikkeling

Gelijktijdig met de vaststelling van het beleidskader voor de land- en tuinbouw op 13 mei 2016 is door Provinciale Staten ingestemd met de verdere ontwikkeling van de Brightlands Campus Greenport Venlo (BCGV) langs twee pijlers namelijk: (fundamentele) kennisontwikkeling en ondernemers gedreven innovatie. Het aandachtsgebied is 'voedsel, voeding en gezondheid' dat gespecificeerd is naar de thema's 'gezonde en veilige voeding', 'future farming' en alternatieve grondstoffen (biobased economy).

Deze investeringslijn is tijdens het werkatelier niet expliciet besproken. In de periferie ervan zijn wel vragen gesteld over de stand van zaken, richting en planning.

Wat betekent dit?

Voor het kennislandschap van de Brightlands Campus Greenport Venlo (BCGV) is de ambitie geformuleerd om te groeien naar een samenhangend kennis- en innovatie ecosysteem waar onderzoek, onderwijs, valorisatie en (nieuwe) bedrijvigheid in nauw samenspel plaatsvinden. Het kennislandschap krijgt vorm door de campusinvulling en ontwikkeling (verbreding en verdieping van het aanbod van voortgezet onderwijs en ontwikkeling van de onderzoeksinfrastructuur), alsmede de formulering van een netwerk gericht op innovatieve ondernemers (Bright Innovation Network Greenport Venlo (BING)).

Om de toegankelijkheid van BING en BCGV voor ondernemers te ondersteunen wordt een MKB-loket ingericht, dat tevens dient als Agro Innovatie Steunpunt (AIS). Het AIS is beschikbaar voor ondersteuning van agrarisch ondernemers bij vragen omtrent innovatie, nieuwe verdienmodellen en competentieontwikkeling in de eerste fase (de vraagarticulatie) en als front office voor de benutting van Europese, landelijke en provinciale instrumenten voor ondernemersinitiatieven.

Het is het niet vanzelfsprekend dat ondernemers uit verschillende sectoren intensief contact met elkaar hebben. Ook binnen de verschillende agrarische deelsectoren is dit geen gemeengoed. De beschikbaarheid van een netwerkomgeving waarin ondernemers met verschillende achtergronden elkaar treffen voor het opdoen van inspiratie, kennis ophalen over nieuwe ontwikkelingen, nieuwe contacten leggen en ondersteund worden in de eerste uitwerking van ideeën, zien we als randvoorwaarde voor vernieuwing. Hiervoor wordt de agrofoodcommunity verder vorm gegeven. De agrofoodcommunity fungeert als kloppend hart voor kennisdoorstroming en toepassing met als trefwoorden inspiratie en enthousiasme en fungeert tevens als smeerolie tussen de BCGV en oprecht geïnteresseerde ondernemers en ketenpartners inclusief onderwijspartijen.

Wat gaan we doen in 2016-2017?

1. Agrofoodcommunity

De Limburgse agrofoodcommunity (voor alle aspecten van de landbouw) wordt momenteel vorm gegeven. Dat gebeurt door:

- Aanstelling van een promotor/boegbeeld (eventueel als combinatie) die als ambassadeur voor de agrofoodcommunity aan de slag gaat en ondernemers wijst op de essentie van de community. In het vierde kwartaal van 2016 wordt hierover duidelijkheid verwacht. Het boegbeeld wordt ondersteund vanuit het agro innovatiesteunpunt (AIS);
- organisatie van inspiratiebijeenkomsten. Komend half jaar vinden bijeenkomsten plaats over de thema's "Plek voor Limburgse smoelen in future retailstores", "Schone stallen: hoever zijn we en wie neemt de handschoen op", "Precisie landbouw, big data en drones";
- Sondering binnen de agrofoodcommunity naar vervolgactiviteiten van de uitkomsten van deze inspiratiebijeenkomsten en passende ondersteuning hiervan.

2. BING / AIS

Invulling van BING (business development) en het AgriInnovatieSteunpunt (AIS) moeten 1 januari 2017 operationeel zijn.

- In de uitvoering wordt gekozen voor één geïntegreerde uitvoering van BING en AIS met één externe positionering om efficiënt werken te stimuleren en de herkenbaarheid voor ondernemers te optimaliseren. Voorkomen moet worden dat een ondernemer voor de vraag komt te staan bij welk loket hij of zij terecht kan. Afhankelijk van de specifieke vraagstelling van de ondernemer kan verschil bestaan in de ondersteuning (of doorverwijzing). Het LIOF, als dé uitvoeringsorganisatie van de Provincie, is opdracht gegeven deze invulling voor te bereiden;
- Belangenbehartiging Europese fondsen en inhoud Gemeenschappelijk Landbouwbeleid vanaf 2020 (statenmotie 701) / Lobbyaanpak t.b.v. rijks- en EU middelen, concurrentiekracht en innovatiekracht dient plaats te vinden;
- Aansluiting praktijkkennis en wetenschap t.b.v. nieuwe verdienmodellen, kostenreductie en reductie milieubelasting;
- Limburg nog beter aanhaken op nationale en Europese innovatieplatforms en kennisdatabases.

Reeds gestarte voorbeelden zijn:

- Het organiseren van inspiratiebijeenkomsten (onder de vlag van de Agrofoodcommunity) voor bewuste en gemotiveerde ondernemers uit diverse geledingen van de keten (productie, verwerking en afzet) als een van de (eerste) stappen in ontwikkeltrajecten. Uitgangspunten voor de inspiratiesessies zijn cross sectorale kennis- en ervaringsuitwisseling, enthousiasme, betrokkenheid, daadkracht, gericht op versterking van het verdienmodel;
- Overleg met LIOF en kennispartners over de contouren en invulling van BING;
- Werving van een boegbeeld.

2.5 Biologische landbouw (Motie 756)

Bij de vaststelling van LLTL2 hebben Provinciale Staten nadrukkelijk aandacht gevraagd voor stimulering van de biologische landbouw in Limburg (motie 756). Biologische landbouw heeft in LLTL1 en LLTL2 geen expliciete aandacht gekregen, omdat stimulering van én maatregelen voor de biologische landbouw binnen het beleidskader en de beschikbare instrumenten mogelijk zijn.

Biologische landbouw is een gecertificeerde productiewijze voor een specifieke markt die een meerprijs oplevert. Onderscheidend zijn het anders gebruiken van kunstmeststoffen, gewasbescherming en antibiotica. Zodoende treedt meerwaarde op voor de biodiversiteit en kan de biologische landbouw fungeren als innovatieve voorloper voor de gangbare productie. Omschakeling naar biologische productie vereist een omschakelperiode van 2 jaar waarin de productie afneemt en omzetverlies optreedt. Voor de stimulering van biologische landbouw staat Europa inzet van Europese en eigen middelen als compensatie van omschakelverliezen toe, maar Nederland heeft bij de implementatie van POP3 deze mogelijkheid niet ingevuld.

In Limburg wordt bijna 2% van de landbouwgrond biologisch beteeld (1788 ha) door 69 landbouwbedrijven. Nationaal ligt dit op ruim 3 % (60.000 ha, 1600 bedrijven) en in Europa op bijna 6%. De omvang van de biologische sector in Limburg was afgelopen decennium beperkt maar stabiel.

Nationale macroprognoses laten een groeiende en bloeiende ontwikkeling voor de biologische landbouw zien. Consumenten wordt kritischer tegen de alsmat verdergaande intensivering. Tot 2020 wordt een omzetverdubbeling verwacht. Geconstateerd wordt dat het omschakeltempo achter blijft bij de marktvraag.

Tijdens het werkatelier heeft een gerichte discussie plaats gevonden en zijn concrete acties benoemd. Zo is gepleit voor het investeren in een ketenorganisatie, door een ketenbouwer aan de slag te laten gaan met vraag en aanbod naar biologische producten alsook door een 'scharnier-organisatie' vorm te geven (zoals de Mergellandcorporatie). Ook is aandacht gevraagd

voor de rol van erfbetreders. De condities van de Provincie en terreinbeheerders ten aanzien van pachtbeleid en natuurontwikkeling zijn biologisch onaantrekkelijk en vereisen aanpassing om stimulerend te kunnen zijn.

Wat betekent dit?

In Zuid-Limburg heeft een groep biologische boeren de krachten gebundeld en gekozen voor een actieve trekkersrol om de aansluiting tussen vraag en aanbod te verkleinen. Ook wil dit collectief als coördinatiepunt optreden voor de biologische productie in geheel Limburg en een gidsfunctie vervullen voor de gangbare sector. Daarnaast ontvangen we regelmatig signalen uit de horeca waaruit de behoefte naar goede biologische producten blijkt. Kortom, er is sprake van enthousiasme, het is nu van belang deze om te zetten naar concrete acties. Hierbij staat voorop dat biologische productie als een volwaardig concept gezien wordt.

Wat gaan we doen in 2016 – 2017?

De Provincie heeft de Mergellandcorporatie opdracht verleend voor het opstellen van een Plan van Aanpak voor de stimulering van biologische land- en tuinbouw in heel Limburg waarin volgende zaken aan bod komen:

- De actuele biologische productie, actieve producentenverenigingen, knelpunten en ontwikkelkansen voor biologische landbouw in Limburg;
- De belangrijkste afzetkanalen / -organisaties voor de biologische producten in Limburg;
- De (potentiele) marktvaart naar biologische producten (omvang, type product) bij Limburgse afnemers;
- De bereidheid van partijen voor ontwikkeling van nieuwe businesscases;
- Een productiemodel dat meer gebaseerd is op een regionale kringloop, bevordering van biodiversiteit en landschappelijke kwaliteit en aansluit op het principe van natuur-inclusief boeren en uitwerking naar een businesscase;
- De (mogelijke) aanjaag- en gidsfunctie van de Mergellandcorporatie. De Mergellandcorporatie zal via gesprekken en expertmeetings volgens planning dit najaar een uitvoeringsplan opstellen;
- Ook de ondernemersgroep Biologische Landbouw van de LLTB zal hierbij betrokken worden.

Op basis van dit Plan van Aanpak willen we een reële inschatting maken de mogelijkheden voor versterking van afzet en productie van biologische landbouw in heel Limburg met als hoofdpunten:

1. Ruim baan voor voorlopers

- een kenniscentrum voor duurzame concepten via samenwerking met de Greenportcampus en onderwijs- en onderzoeksinstituten;
- opschaling van de productie (omvang, assortiment) en (waar mogelijk) verwerking van grondstoffen;
- versterking van de afzetmogelijkheden / ketenorganisatie;
- uitwerking nieuwe businessplannen voor professionele bedrijven;
- openstelling van een omschakelregeling 2017 – 2019 om de omschakeling te vergemakkelijken.

2. Meerwaarde voor omgeving

- uitwerking volwaardige verdienmodellen “biologisch, natuur- en landschapsboeren”;
- ondernemersgroepen die werken aan kennisuitwisseling ‘verduurzaming productie met gezonde bodem als basis”;
- mogelijkheden om grondverpachters (terreinbeheerders, provincie, gemeenten) te verleiden een bio-vriendelijke pachtbeleid te hanteren.

3. Ondernemerschap

- biologisch als volwaardige optie voor boeren in ‘sterrenlandschap”;
- kennistoepassing en innovaties voor de verduurzaming van productie en afzet;
- kennisoverdracht tussen biologische en gangbare sectoren / ondernemers.

Maatwerk en flexibiliteit

LLTL2 en het Uitvoeringsplan 2016–2017 geven goed richting aan de wijze waarop we de ambitie voor de land- en tuinbouw gestalte geven.

Dat gebeurt; in Limburg niet alleen langs de instrumentele lijn. De kernkracht van de Provincie ligt in haar rol van verbinder en regisseur waar nodig. Voorbeelden uit het afgelopen jaar zijn bijvoorbeeld de betrokkenheid van de Provincie in de herstructureringsopgaven in de glastuinbouw en varkenshouderij, maar ook in het dossier Waterschade en de rol in de POL-uitwerkingen.

Vertrekpunt voor de Provincie is aandacht voor mens, bedrijf en natuur en van daaruit werken aan doelrealisatie met partijen en tussen instrumenten via analyse, lobby en regie. Flexibiliteit, maatwerk en creativiteit zijn belangrijke uitgangspunten voor het welslagen van de LLTL2 opgave.

Kenmerkend voor deze rolopvatting is slim schakelen en effectief en efficiënt opereren binnen de beschikbare mogelijkheden. In de genoemde voorbeelden blijkt dat stakeholders graag meewerken en hun verantwoordelijkheid nemen in de processen, waardoor het bondgenootschap versterkt wordt.

3. Subsidieverordening Plattelands Ontwikkelings Programma POP3 / Subsidieverordening Inrichting Landelijk Gebied Limburg SILG

Limburg bevindt zich niet op een eiland. De Provincie kiest ervoor randvoorwaarden voor grensverleggende vernieuwingen (innovaties) te scheppen via ontwikkeling van de Kennis- as structuur met de Campussen als hot spots. Voor de land- en tuinbouw zijn alle Brightlands campussen relevant: Venlo met gezonde, veilige voeding als speerpunt, Chemelot (i.v.m. biobased ontwikkelingen), Heerlen (onder andere big data management) en Maastricht (health).

Voor de uitvoering van Limburgse Land- en Tuinbouw Loont 2 zijn diverse instrumenten van belang zoals de POL-uitwerkingen (o.a. Dynamisch voorraadbeheer, schone stallen), de sociale agenda, de onderwijsagenda en diverse financiële instrumenten. Dit hoofdstuk behandelt de twee meest directe financiële instrumenten POP3 en SILG.

Uitgangspunten

Voor de vormgeving van (POP3 en SILG) wordt aangehaakt bij de uitgangspunten van het Coalitieakkoord dat een zichtbare impact en effectieve / efficiënte aanpak voorop staat. Op basis hiervan is het samenhangend LLTL2 kader vastgesteld.

Voor de inrichting van de instrumenten leidt dit tot de volgende uitgangspunten:

- facilitering van innovatieve concepten bij koplopers tijdens de eerste stappen voorafgaand aan een haalbaarheidsonderzoek (is er sprake van innovatie?);
- ondersteuning van mogelijk kansrijke / grensverleggende initiatieven tijdens haalbaarheidsfase (technische haalbaarheid; marktpotentie; economische haalbaarheid);
- ondersteuning van grensverleggende innovaties tijdens de pilot- en realisatiefase om de werking te demonstreren (pilots);
- ondersteuning van de brede uitrol van bewezen principes; pilots vormen de basis voor ontwikkeling van businessplannen door ondernemers;
- initiatiefnemers dienen daadkrachtig en investeringsbereid te zijn en zelf de trekkende rol te vervullen;
- eenvoudige trajecten die vooral van belang zijn vanwege imago en beeldvorming bij burgers en expliciet bijdragen aan de doelstellingen van LLTL2 worden beperkt via een

specifieke subsidieparagraaf in de SILG ondersteund. Denk aan publieksactiviteiten, studiebijeenkomsten of andere kleinschalige initiatieven.

POP3

Het plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3) is het derde Europese subsidieprogramma voor het ontwikkelen, verduurzamen en innoveren van de agrarische sector in Nederland en loopt van 2014 tot 2020. Plattelandsontwikkeling is een onderdeel van het Europese landbouwbeleid. Nederland heeft goedkeuring van de Europese Commissie om de volgende hoofdpunten te hanteren in het nationaal plattelandsontwikkelingsprogramma, onder het hoofdstuk landbouw:

- Trainingen, workshops, ondernemerscoaching en demonstraties
- Fysieke investeringen voor innovatie en modernisering van agrarische bedrijven
- Jonge landbouwers
- Investeringen in infrastructuur voor de ontwikkeling, modernisering of aanpassing van landbouwbedrijven
- Samenwerking voor innovatie
- Samenwerking voor innovatie (in het kader van Europees Partnerschap voor innovatie)

De Bijlage geeft een totaalbeeld en www.lltloont.nl/subsidie nadere informatie.

De voorbereiding en uitvoering van POP3 zijn deels landelijk voorbereid waarbij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) een belangrijke rol vervult als gecertificeerd Europees betaalorgaan voor de land- en tuinbouw. De provincies hebben invloed op inrichting, het moment van openstelling en de openstellingsfrequentie van POP3 in de periode tot en met 2020. In Limburg zijn in 2016 alle relevante paragrafen voor de landbouw opengesteld. Relevant is dat POP3 een tendersystematiek heeft, hetgeen betekent dat na sluiting van de intakeperiode de projecten worden beoordeeld op kwaliteit (aan de hand van de criteria in de openstellingsbesluiten) door een onafhankelijke commissie die door de provincie is samengesteld.

Ook in 2017 en 2018 zijn POP3 openstellingen voorzien en (afhankelijk van de budgetbenutting) in 2019 de laatste.

SILG

POP3 is het 'hoofdinstrument' omdat het breed toepasbaar is voor de LLTL2 ambities en invulling geeft aan het uitgangspunt om beschikbaar EU budget maximaal te benutten. Tijdens de LLTL1 periode was POP3 niet operationeel waardoor de provinciale Subsidieregeling Inrichting Landelijk gebied (SILG) het belangrijkste instrument was. Nu POP3 wel operationeel is, zal de SILG complementair aan POP3 worden ingericht, gericht op de volgende punten:

- Inzet van 'voucher': deze wordt in aangepaste vorm voortgezet;

- haalbaarheidsstudies worden gecontinueerd conform eerdere SILG openstellingen;
- projecten gericht op bovenwettelijke emissiereductie (uit stallen en naar bodem/water);
- eenvoudige activiteiten gericht op imagoverbetering en kennisoverdracht.

Cross overs

Voor genoemde instrumenten dragen bij aan facilitering van de land- en tuinbouw langs de gehele innovatiefunnel. Andere instrumenten die aanknopingspunten bieden zijn bijvoorbeeld Interreg en voorzieningen binnen de nationale topsectoren. Daarnaast zijn er cross-overs met andere provinciale regelingen en instrumenten op het vlak van natuur, landschap, water, plattelandontwikkeling, toerisme en recreatie, asbest en de onderwijsagenda (HCA). In voorkomende casussen worden benutting van dergelijke instrumenten beoordeeld.

Voorlopers in de land- en tuinbouw werken steeds meer samen met het MKB hetgeen betekent dat ook mogelijkheden bestaan om gebruik te maken de fondsen Limburg Makers, Limburg business to development fonds (LBDF) en het MKB Leningenfonds. In overleg met het LIOF wordt de benutting van deze instrumenten voor de agribusiness gezien.

Cross-overs komen ook voort uit het beleidskader en instrumenten met betrekking tot de Programmatische aanpak stikstof (PAS), asbest, energie, PIO, natuur en wateropgaven etc. Het Europese innovatieplatform EIP – AGRI biedt naast toegang tot middelen ook toegang tot kennis, zakelijke partners, promotie, marktintroductions en afzetmarkten (zie POP3).

4. Monitoring

Het uitvoeringsplan wordt jaarlijks geactualiseerd. De realisatie in de voorbije jaarschijf wordt dan in beeld gebracht en de komende jaarschijf geprogrammeerd. Hierdoor ontstaat een flexibele agenda en kunnen feitelijke ontwikkelingen, programmering en uitvoering afgestemd worden op het beleidskader LLTL2.

Naast monitoring van de feitelijke realisatie is een actuele dataverzameling met betrekking tot de land- en tuinbouw relevant (“zicht op de sector”) gewenst. Het voornemen is om de jaarlijks door het Centraal Bureau voor de Statistiek verzamelde gegevens (de zgn. mei-tellingen) zodanig te vertalen naar een ‘Limburg factsheet’ dat in één oogopslag de belangrijkste gegevens in beeld zijn.

In de beoogde factsheet zal ook aandacht worden besteed aan markante ontwikkelingen buiten de provinciale grenzen, voor zover deze van invloed kunnen zijn op de realisatie van LLTL2. Daarnaast wordt bezien op welke wijze macro economische parameters in beeld gebracht kunnen worden om nader inzicht te verkrijgen in het economisch rendement van de land- en tuinbouw in Limburg en de werkgelegenheid in de primaire sector en de agribusiness als geheel.

Ook wordt jaarlijks verslag gedaan van de ontwikkelingen in de Veehouderij ingevolge het, met de LLTB en Natuur en milieuorganisatie Limburg afgesloten, Manifest duurzame veehouderij Limburg. Ontwikkelingen in dieraantallen en milieudruk worden jaarlijks gerapporteerd en indien nodig opgevolgd door beleidsmaatregelen.

5. Financiering

De ambitienota LLTL2 bevat vier investeringslijnen waarmee een bijdrage wordt geleverd aan Begrotingsprogramma paragraaf “1.2. Innovatiekracht” (Product 1.2.3. Landbouw Agrofood Greenport Venlo) en paragraaf “3.8. Plattelandsontwikkeling” (Product 3.8.3. Landbouw).

In het vigerende Coalitieakkoord is € 20 mln. van de Intensiveringsmiddelen gereserveerd voor ‘Nieuwe verdienmodellen Agro’ welke de basis zijn voor het Investeringsprogramma Limburgse Land en Tuinbouw Loont 2. Het Investeringsprogramma LLTL2 vermeldt in paragraaf 4.5 de specificatie per investeringslijn en beoogde inzet voor de instrumenten POP3, SILG en overige.

Voor 2017 is volgende raming gemaakt.

	2017
1: Voorlopers en doorontwikkelaars	€ 1.690.000,00
2: Meerwaarde voor de omgeving	€ 2.510.000,00
3. Perspectieven voor ondernemerschap	€ 555.000,00
4. Fundament voor ontwikkeling	€ 1.475.000,00
	€ 6.230.000,00

Via de jaarlijkse P&C cyclus (voorjaarsnota, afwijkingenrapportages en eindejaarsbijstelling) zal de jaarlijkse inzet met bijbehorende begrotingswijziging plaatsvinden.

Voor een stevige uitvoering van het land- en tuinbouwbeleid is het ook van belang dat andere partijen hun verantwoordelijkheid nemen. De inbreng van de Provincie Limburg is ook gericht op het initiëren van een veel grotere totaal investering in de Limburgse agrosector. In een aantal regelingen is die multiplier ook al gegarandeerd, doordat Europese middelen en/of bijdragen van ondernemers onderdeel van de regeling zijn. Maar ook bij andere beleidsthema’s zal actief naar mee-investerende partners worden gezocht. Vanuit de LLTB is reeds de toezegging gedaan dat (ook financieel) aan de uitvoering van dit beleid zal worden bijgedragen, onder meer bij de versterking van ondernemerskracht (leergangen voor agrarisch ondernemers), bij initiatieven rond mestverwerking, bij de uitwerking van het concept ‘versneld stoppen, versterkt doorgaan’ en bij het stimuleren van de biologische landbouw in Limburg.

6. Resultaten 2016 – 2017

Het uitvoeringsplan 2016 – 2017 dient aanvullend op het Investeringsprogramma Limburgse Land- en Tuinbouw Loont 2 (met name hoofdstuk 4) te worden gelezen. Onderstaand een samenvattend overzicht van de resultaten die worden nagestreefd. Deze ambitie geeft richting aan de Provinciale inzet. De daadwerkelijke doelrealisatie is sterk afhankelijk van meerdere factoren, waaronder de inzet, bereidheid en flexibiliteit van partners bij ontwikkeling en uitvoering.

Investeringslijn	Beoogd resultaat 2016 - 2017
<p>Voorlopers & doorontwikkelaars</p>	<p>Conform LLTL 2 hoofdstuk 4:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uitwerking van 75 nieuwe potentievolle ondernemersideeën (via inzet SILG-vouchers) • Uitwerkingsplan versterking Biologische landbouw • Uitwerkingsplan versterking Streekproducten • Ondersteuning 10 formules waarbij ondernemers uit de primaire sector met ondernemers uit de vrijetijdssector (toerisme en recreatie) samenwerken rondom biologische - / streekproducten • Ondersteuning van tenminste 8 ondernemers(-groepen) die aan de slag gaan met implementatie van nieuwe duurzame technologische ontwikkelingen in de bedrijfsvoering (kennisdoorstroming via POP 3) • Ondersteuning van 5 ondernemersgroepen die aan de slag gaan met vraaggerichte productie en (nieuwe) korte ketenvorming op basis van specifieke marktfragen (kennisdoorstroming via POP 3) • Een aanpak voor versterking van de biologische landbouw in Zuid-Limburg <p>En bovendien</p> <ul style="list-style-type: none"> • SILG: aanpassing en openstelling 2017 - 2018 • POP 3: voorbereiding, openstelling en uitvoering 2016, 2017 • POP 3: midterm evaluatie en voorbereiding openstelling POP 2018 • Ondersteuning innovatie en kennisoverdracht voor 6 (inter-)nationale samenwerkende ondernemersgroepen / operationele groepen (via POP 3) • Uitvoering stimulering / maatregelen volgend uit plan van aanpak biologisch landbouw • Uitvoering stimulering / maatregelen volgend uit plan van aanpak streekproducten • Uitvoering Tuinbouwversnellingsagenda via TOP (Tuinbouw Ontwikkel Platform) Zuid • Versterking van de concurrentiekracht van de tuinbouw door samenwerking met "Greenport Holland" en "Herstructurering en Ontwikkeling Tuinbouw (HOT)" • Plan voor (professionalisering van) multifunctionele landbouw

<p>Meerwaarde voor Omgeving</p>	<p>Conform LLTL 2 hoofdstuk 4:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verbeterde verkaveling in ca. 15 gebieden, in combinatie met realisatie van natuur-, water- en landschapsopgaven (integrale gebiedsontwikkeling PIO) • Ca. 375 ha vrijwillige verkavelingen, met positieve effecten voor natuur, water, landschap. • Een instrumentenkoffer voor herstructurering van de glastuinbouw en intensieve veehouderij. • Minstens 5 showcases met integrale aanpak van knelpunten en ontwikkelkansen voor een vitaal platteland • Afname van knelpunten fijn stof en geur via de pilots schone stallen in Nederweert (fijn stof) en Ysselsteyn (geur) • Toegenomen benutting van de ondernemerskracht van agrariërs bij realiseren van natuur- en waterdoelstellingen • Een aanpak Gezonde Bodem voor grondgebonden sectoren en uitvoering ervan <p>En bovendien</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ruimtelijk-economische analyse en visie voor energie/warmte productie en distributie in de glastuinbouw • Ondersteuning van 10 initiatieven voor modernisering bedrijfsvoering en toepassing grensverleggende technieken met nadruk op emissiereductie (via POP 3); • POL uitwerking schone stallen • POL uitwerking landbouw Z-Limburg (revitalisering, mooie stallen, landschap)
<p>Perspectief voor Ondernemerschap</p>	<p>Conform LLTL 2 hoofdstuk 4:</p> <ul style="list-style-type: none"> • (Door-)ontwikkeling (in samenwerking met banken en onderwijspartijen) van een training 'bewust ondernemen' inclusief een coaching module voor de bedrijfstransitie • Tenminste 200 ondernemers die de training 'bewust ondernemen' doorlopen en een deel maakt gebruik van de coachingsmodule • Tenminste 100 ondernemers maken gebruik van prijsrisico beheersingssystemen. • Ontwikkeling van een instrumentenkoffer 'verantwoord stoppen' • Ontwikkeling van een complementaire module 'bewust stoppen' voor erfbetreders en tenminste 25 erfbetreders die dit traject doorlopen • Tenminste 50 ondernemers zijn ondersteund bij bedrijfsbeëindiging en schuldsanering (in samenwerking met financieel belanghebbenden) • Ondersteuning van tenminste 25 startende agrarisch ondernemers (via POP 3) <p>En bovendien</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inbedding ondernemerschap in het onderwijs- / opleidingsaanbod (HCA agenda) • Consortiumvorming voor de aanpak Ondernemerschap

<p>Fundament voor ontwikkeling</p>	<p>Conform LLTL 2 hoofdstuk 4:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Een vitale Limburgse agrofoodcommunity, goed verbonden met relevante bovenregionale en (inter-)nationale netwerken • Opstelling en uitvoering van een strategisch communicatieplan voor de Limburgse agrofoodcommunity en een gezamenlijk afgestemde lobby. • Leerlijnen en een onderwijsagenda (o.a. HAS Venlo, CitaVerde) die aansluiten bij de behoefte van het regionale bedrijfsleven. • Een courante monitoring van de ontwikkelingen en resultaten waarin stakeholders (uit de sector, banken, onderzoek, onderwijs en overheden) gezamenlijk fact & figures rapporteren over de Limburgse land- en tuinbouw. • Een goed functionerend agroinnovatiesteunpunt op Brightlands Campus Greenport Venlo. • Minstens 150 Limburgse agrarisch ondernemers maken gebruik van de faciliteiten van de Brightlands Campus Greenport Venlo. • “Kansenkaart” van partijen en bedrijven in Limburg die (potentieel) actief zijn met de Campusthema's gezonde voeding en future farming. <p>En bovendien</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aanstelling van een boegbeeld voor de AgroFoodcommunity • Het organiseren van 4 inspiratiebijeenkomsten • Limburg aangehaakt op nationale en Europese innovatieplatforms en kennisdatabases • Belangenbehartiging Europese fondsen en inhoud Gemeenschappelijk Landbouwbeleid vanaf 2020 • De site http://www.lltloont.nl/ blijft het basisportaal voor berichtgeving over LLTL 2. Afhankelijk van de resultaten van partnership met stake holders en erfbeftreders wordt de aansluiting op de digitale route met sites van deze organisaties geïntensiveerd om de spin off te vergroten.
------------------------------------	--

Bijlage: POP 3 openstellingen 2016

Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 (POP 3) Openstelling 2016: in één oogopslag

S	Omschrijving	Openstelling	Subsidie-plafond	Subsidie per aanvraag
51	Trainings, workshops, ondernemerscoaching en demonstraties	15-08-2016 t/m 30-09-2016	€ 420.000,-	Max. € 150.000,- Min. € 40.000,-
52	Fysieke investeringen voor innovatie en modernisering van agrarische bedrijven	01-09-2016 t/m 14-10-2016	€ 1.160.000,-	Max. € 250.000,- Min. € 20.000,-
53	Jonge landbouwers (Jola)	01-03-2016 t/m 15-04-2016	€ 708.572,-	Max. € 20.000,- Min. € 10.000,-
54	Investeringen in infrastructuur voor de ontwikkeling, modernisering of aanpassing van landbouwbedrijven	15-07-2016 t/m 30-09-2016	€ 2.340.000,-	Max. € 650.000,- Min. € 50.000,-
57	Samenwerking voor innovatie	01-09-2016 t/m 14-10-2016	€ 260.000,-	Max. € 120.000,- Min. € 45.000,-
58	Samenwerking voor innovatie (in het kader van Europees Partnerschap voor innovatie)	15-08-2016 t/m 30-09-2016	€ 210.000,-	Max. € 120.000,- Min. € 45.000,-

Met de openstellingen van POP3 in 2016 is een totaalbedrag van € 5.098.572,00 beschikbaar voor projecten in de land- en tuinbouw, waarvan 50% afkomstig is uit provinciale middelen en 50% uit Europese middelen.

www.limburg.nl